

MODERNIZM SAN'ATI HAMDA UNING O'ZBEKISTONDA ILK BOR QO'LLANILISHI

Dostonbek Abduraxmonov

Samarqand davlat arxitektura qurilish universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada modernizm qanday san'at turi va qanday shakllanganligi, modernizm san'ati ilk bor O'zbekiston hududida qanday va qay tarzda qo'llanilganligi. Bu san'atning kelib chiqish tarixi, hozirgi kundagi o'rni hamda qaysi ijtimoiy va ma'muriy binolarga qo'llanilganligi haqida fikr boradi.*

***Kalit so'zlar:** modernizm, temir - beton konstruksiya, milliy san'at, tarix, qurilish, me'morchilik.*

Tarixda bo'lgan turli xil tamaddunlar natijasida ko'plab yangilik va o'zgarishlar bo'lgan. Buning natijasi o'laroq barcha soha kabi qurilish - me'morchilik san'atida ham yangicha bosqich, yangicha yo'nalish paydo bo'ldi. Bu XIX asr oxiri XX asr boshlarida vujudga kelgan modernizm san'atidir.

Madernizm (fransuzcha "moderne" - eng yangi, zamonaviy) - Yevropa va Amerikada paydo bo'lgan yangicha san'at turi hisoblanadi. Asosan bunda qo'llaniladigan konstruksiya va boshqa qismlar eski talqinda emas, modernizm san'atidan foydalanib qurish hamda pardoqlashdan iborat. Modern san'ati turli mamlakatlarda turlicha ataladi: Angliya, Fransiya, Belgiya, AQSH da "ar-nuvo" (Art Nouveau), Germaniyada "yugendstil" (Jugendstil), Avstriyada "setsission" (Sezession), Italiyada "liberti" (Liberty), Ispaniyada "modernizm" (modernismo) va boshqa modern eklektizmdan qutulishga va "yangi uslub" (yagona sintetik san'at) yaratishga harakat qilishlar natijasida yuzaga kelgan hisoblanadi; industrial jamiyat jadal

rivojlanayotgan, ijtimoiy qarama-qarshiliklar o'tkirlashib borayotgan sharoitda shakllangan. Modern tarafdorlari klassik san'at shakllaridan xolis bo'lishga intildilar. Jumladan, me'morlikda qat'iy rejali order tizimi unsurlaridan voz kechildi. Aynan shu me'morlikda modern o'zining o'ziga xos tomonlari o'zining yaqqol ifodasini topdi; me'morlar yangi davr yutuklari, yangi qurilish va bezak materiallari (temir-beton, metall, oyna va boshqalar) dan foydalanish, xom ashyolar texnologiyasi, texnika qurilish konstruksiyalari vositalaridan ijodiy foydalanib, binolarni erkin rejalashtirish, simmetriya qonuniyatlaridan chekinish hisobiga yangi o'ziga xos uslub va kompozitsiyalar yaratishga erishdilar, ular yaratgan bino kompozitsiyasi va unsurlari yagona naqsh ritmi va asar g'oyasining obrazliramziy mazmuniga bo'ysunadi.

O'zbekistonda modernizm san'atining qo'llanilishi ilk bor o'tgan asrning 60-80 yillarida qo'llanila boshladi. Bunda "Toshkent - shahri modernizm markazi" deya atashadi. Chunki ilk bora eng ko'p poytaxt Toshkentda bo'lgan qurilishlarga modernizm san'atining qo'llanilishi sabab bo'lgan. Bunda Toshkent shahrida temir - beton konstruksiyalardan foydalanib qurilgan ijtimoiy va ma'muriy binolar aytiladi. Moderniz san'ati ma'morchilikda qo'llanilgan tosh, g'isht va to'sindan voz kechgan holda birinchi bor temir - beton konstruksiyalarning qo'llanilishiga aytiladi. Bu davrda yaratilgan Toshkent modernizmining juda go'zal na'munalariga egalik qiladi. Bunday binolarga :

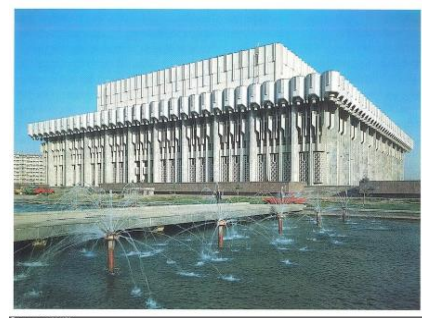
- * Panorama san'at saroyi (1964)
- * O'zbekiston davlat tarix muzeyi (1970)
- * O'zbekiston mehmonxonasi (1974)
- * O'zbekiston davlat san'at muzeyi (1974)
- * Toshkent sirki binosi (1976)
- * Chorsu bozori (1980)
- * Xalqlar do'stligi san'at saroyi (1981)

* Toshkent metropolitenni “Kosmonavtlar bekati” kabi binolar bunga misol bo‘la oladi. Nega aynan Toshkent modernizm san’ati - deb yuritiladi? Bunday binolar

keyinchalik boshqa viloyatlarda ham qo‘llanilgan, ammo “Toshkent modernizm markazi” nomi qolgan . Chunki ko‘p yillar davomida umumjahon arxitektura san’atida milliylik va bezakdorlikni tan olmagan, o‘zining geometrik go‘zalligi bilan tanilgan madernizm O‘zbekistonga kelib o‘zining qan’iy jihatlari va chuqur joziba, bezakdorlik qismlarini chetlab o‘tgan. Bunda milliylikka tayanilib qurilgan, bunga yaqqol va yuqorida sanab o‘tilgan binolarning tashqi hamda ichki fasadlarini bezatishda ko‘rish mumkin. Sirk binosining hamda Chorsu binosining tom qismlarining milliy tusda bezatilishi, O‘zbekiston mehmonxonasining oldi fasad qismdagi panjaralari hamda Xalqlar do‘stligi san’at saroyi bezaklari milliy san’at bezaklari bilan bezanganligi o‘zgacha chiroy hosil qiladi. Bu modernizatsiya na‘munalarining o‘zbekcha varianti deyish mumkin. Toshkent metropolitenni “Kosmanavtlar bekati”ni bezatishda jahon modernizatsiyasi va o‘zbek milliy me‘mochilik san’atini uyg‘unlashtirilgan holda barpo etilgan.

Amaliy bezak san’atida modenizm keng rivoj topishi, amaliy san’at ustalari buyumlarni ifodali shakllarda yaratishga harakat qilib, bezak va shakllarda egri chiziqlarga e‘tiborni qaratdilar hamda yassi tekis shakllardan foydalandilar o‘zbek modern san’atiga asos solishdi. Shu davrgacha hech bir davlatda modern san’atiga

o‘zining milliy me‘morchilik hamda milliy san‘ati uyg‘unlashtirilmagan , ammo “o‘zbek modern” san‘ati degan bir maktab yaratilgan deyish joiz. Xuddi shunday milliy me‘morchilik bilan birga 1980 - yilda qurilishi boshlangan sobiq “Istiqlol” san‘at saroyi haqiqiy milliy modern san‘ati yorqin na‘munasi deyish mumkin. Bunda saroy Ye. Bukina va S.Odilovlar tomonidan loyihalangan hamda uning milliy modern uslubida qurilishiga me‘morlar: Ye. Rozanov, Ye.Suxanova, F. Tursunov, V.Shestopalov, Ye.Shumov tomonidan bunyod etilgan. Bino qiyofasi va bezaklarida milliy me‘morlikka xos bo‘lgan muqarnasga o‘xshash shakllardan foydalanilgan; binoni bezashda mahalliy xom ashyolar, Nurota va G‘ozg‘on marmarlari ishlatilgan. Bino tarhi to‘rtburchak shaklda, tarzlariga ishlangan quyosh nurini to‘sadigan jimjimador shakllar binoga salobat, kiraverishdagi peshtoqlar ko‘rk berib turadi. Bino tepasiga yuzasi marmar bilan qoplangan muqarnasni eslatuvchi yirik yig‘ma temirbeton qurilmalar o‘rnatilgan.

Bu san‘at turining afzalligi shundagi temir-beton konstruksiyalar bilan ishlash ham qulay va ham tez amalga oshadi. Ishchi kuchining sarfi kamayishi bilan ommalashgan hisoblanadi. Temir-beton konstruksiyalar — temirbetonlar tayyorlangan elementlar va ularning birikmalaridan iborat. Tayyorlanish usuliga ko‘ra, monolit (yaxlit), yig‘ma va yig‘maquyma xillari bo‘ladi. Temir-betonlar modernizm san‘ati bilan birga paydo bo‘lgan, ya‘ni XIX asr oxirida yaratilgan. Hozirda temir-beton konstruksiyalar keng qo‘llaniladi va ularsiz qurilishni tasavvur etib bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Arxitektura va shaharsozlik tarixi” Po‘latov.X.Sh “O‘zbekiston” -2005
2. H.Akramov “Temir va temirbeton konstruksiyalar”
3. <https://www.wikipedia.org/>